

Ha még egyszer azt üzeni . . .

(A Kossuth-nóta eredetéhez)

Népdalgyűjteményeink szerint a Kossuth-nóta több-kevesebb strófaból áll, de legáltalánosabban ismert közülök az a versszak, hogy

Kossuth Lajos azt üzente,
Elfogyott a regimentje.
Ha még egyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni.

Ha manapság a Kossuth-nótát emlegetjük, mindenki erre a szakaszra gondol elsősorban, vagy talán csupáncsak erre.

A Kossuth-nóta eredetének kérdésével többen foglalkoztak, a nélkül azonban, hogy megnyugtató eredményre jutottak volna. A Független Magyarország 1908-i évfolyamában B. E.-nek (Bányai Elemér) egy erős kritikai érzékkel megírt tanulságos értekezése ismerteti ennek a népszerű dalunknak keletkezéséről addig fölmerült véleményeket. Ezek a helyet illetőleg Szegedhez (Káldy Gyula), Ceglédhez (Jókai), Nagysallóhoz (l. alább), Gyomához (Ethn. 1902., 143.), vagy Inkey Kázmér honvédőrnagynak 1849 februárjában Selmecre menetelő zászlóalja útjához (Egressy Ákos) fűzik a nóta eredetét. Szerzőjéül pedig vagy Kelenen Móric egykori ítélőtáblai tanácsvezető bírót nevezik meg, vagy az Inkey-zászlóalj egy költői lelkületű, de ismeretlen nevű honvédjének a szerzőségét óhajtják bizonyítani, vagy a nagysallói legényekét.

Régibb népdalgyűjteményeink szerint ismerték a Kossuth-nótát az Alföldön, Dunántúlon, a Székelységben, Erdélyben stb., de — amint B. E. helyesen megjegyzi — ez csak azt bizonyítja, hogy a gyűjtők hol hallották, hol jegyezték fel. Ebből azonban a nóta keletkezésének helyére nézve nem lehet levonni semmi komoly következményt. Legmegbízhatóbb adatnak B. E. azt az egykorú (1848 dec. 17-ről keltezett) közlést tartja, mely a Bajza József-szerkesztette Kossuth Hírlapjában jelent meg és azt állítja, hogy a Kossuth-nótát a nagysallói földműves legények csinálták, ők énekelték először ezzel a fentitől kissé eltérő szöveggel:

Kossuth Lajos azt izente,
Nincsen elég regimentje;
Ha még egyszer azt izeni,
Mindnyájunknak el kell menni.

Ez a hírlapi közlés azonban, bármily hitelesnek látszik is, legföljebb arról tanúskodik, hogy — amint B. E. szintén helyesen mondja — a Kossuth-nótát 1848 december havában már ismerték Nagysallón; de hogy akár a szöveg, akár a dallam, vagy esetleg mind a kettő csakugyan ott termelt volna, arra semmi bizonyítékot nem ad.

Én azt hiszem, hogy akkoriban nemcsak Nagysallón ismerték a Kossuth-nótát, vagy legalább is az eddig idézett versszakot, hanem másfelé is szerte az ország magyarság-lakta vidékein. Énekelni pedig akkor kezdtek újra, egyidőben és egymástól egészen függetlenül hazánk számos helyén, mikor Kossuth 1848 szeptemberében izzó szónoklataival fegyverbe szólította a nemzetet. A Kossuth-nótának ugyanis könnyű volt megszületnie. Csak annyit kellett tenniök a hazafias érzéstől föllekesült tömegeknek, hogy Kossuth nevét illesszék bele egy régibb, jól ismert szövegbe, amelyből azután mindjárt Kossuth-nóta lett.

Az ilyen névcsere vagy névhelyettesítés nem ritka a népköltészet bizonyos termékeiben; az uralkodó, hadvezér, parancsnok személyét is emlegető katonadalokban pedig egészen gyakori jelenség. Van pl. egy régi katonadalunk, mely azt mondja, hogy

Szabadulnánk, ha lehetne,
Ha József császár engedne.
- Szabadságunk el van zárva
József császár ládájába.

Magy. Népkölt. Gyűjt.: Székelyföldi gyűjtés 199.

Ebbe a szövegbe később Ferenc császár neve került bele (uo. 185), még később I. Ferenc József: „Szabadságom el van zárva. Ferenc József ládájába“, magam is daloltam rekrutakoromban. Van egy másik példa: Kossuth Lajos édesapám, Felesége édesanyám, később: Ferenc Jóska édesapám, Felesége édesanyám. A *Kossuth Lajos azt üzenté*-t a mult világháború elején így énekeltek: *Ferenc Jóska azt üzente*, legutóbb meg így: *Horthy Miklós azt üzente*. Szóval a katonaeletnek dalba kívánczozó mozzanatai nagyjában azonosak maradnak, de az uralkodók, feljebbvalók változni szoktak és a régiek neve helyett az újaké kerül a nótába.

A szabadságharc kezdetén természetesen nem dalolhatták Kossuthról azt, hogy elfogyott a regimentje, mert hisz akkor még nem is volt neki. Az ő regimentjei csak az 1848 őszen tett toborzó útja után kezdenek megalakulni. Azért mondja a nagysallói

szöveg tudatos változtatással és a valósághoz híven, hogy *nincsen elég regimentje*, jól tudván, hogy ami nem volt, nem fogyhatott el. És valószínűleg ezért írja Jókai mintegy szövegmagyarázatul: „Az a dal, hogy

Lajos bácsi azt izente,
Elfogyott a regimentje.

mint elbúsult hangulata is mutatja, már a hadjárat vége felé keletkezett“ (Osztr.-magy. monarchia: Magyarország I., 355). Ez azonban csak afféle utólagos okoskodás (máshol mást mond Jókai), meg azután fölösleges is. Mert azt, hogy valaki azt üzente, hogy megfogyatkoztak az ezredei, már jóval a szabadságharc előtt énekelték, de világos, hogy nem Kossuthról, hanem másról, akinek hosszantartó háborúi folyamán csakugyan többször is elfogyott a regimentje.

Hogy erre a föltevésre jó okunk van, arra nézve hadd tanúskodjék mellettünk népünk és népi költészetünk nagy ismerője, Baksay Sándor. A *Dáma* című kitűnő történeti körképében olvassuk (100. l.), hogy a pécsi egyetem hadbavonuló diákjai ezt a nótát énekelték pár nappal a mohácsi vész előtt:

Török császár azt izente,
Magyar király térdepelj le.
Ha még egyszer azt izeni,
Mindnyájunknak el kell menni.¹

Ehhez a kis vershez a következő jegyzetet fűzi Baksay: „Az idősebb nemzedék jól tudja, hogy ez nem anachronistikus plágium. A *francia háborúkban széltére járta*, s ki tudja, mikor támadhatott.“

Hát ha plágium nincs is a *Dáma* idézett soraiban, de anachronismus van. A pécsi egyetem diákjai ugyanis már csak azért sem énekelhették ezt a nótát, de mást sem, mert a Nagy Lajos-alapította főiskola, első egyetemünk, már a mohácsi veszedelem előtt százegynéhány esztendővel megszűnt. Ezt vagy nem tudta Baksay, vagy ha tudta, a költői alkotás hevében megfeledkezett róla. Azonban annál jobban tudta azt, amit az ő korabeli idősebb nemzedék is jól tudhatott: hogy a Kossuth-nóta említett szakasza nem az 1848/49-i szabadságharc idejében keletkezett, hanem már jóval előbb ismeretes volt, énekelték is országosan,

¹ Én huztam alá; én emeltem ki a többi idézetben is egyes részeket.

csak hogy nyilvánvalóan Kossuth nevének említése nélkül.² Baksay csak a kelletténél nagyobb történelmi távlatot adott neki akkor, mikor a mohácsi vész korába helyezte. Hogy minél inkább odailljék, a török császár szájába adja az izenetet, mely azonban nem elfogyott regimentekről beszél (a *regiment* szó akkor még nem is volt meg nyelvünkben), hanem a magyar királyt szólítja fel gyáva meghódolásra. Az a plágium-vád, amely ellen Baksay eleve tiltakozik, legföljebb a nóta két utolsó sora miatt illethetné őt (de valójában nem illetheti), mert az avatatlanok előtt úgy tűnhetnék fel, mintha a Kossuth-nótából vette volna.

Kétségtelen, hogy az az idősebb nemzedék, amelyre Baksay az esetleg felmerülő váddal szemben mint tanúbizonyságra hivatkozik, csak a Napoleon elleni francia háborukra emlékezhetett. Ezekre több régi népdalunk is utal (l. népkölt. gyűjteményeinket). A hosszantartó és súlyos emberáldozattal járó francia háborúk éveiben Ferenc királyunk többször is megszorult katonaság dolgában. A nemesi felkelést négy ízben kellett hadba szólítani, utóljára 1809-ben, és a nemesség mindannyiszor készséggel eleget tett az 1222. évi aranybulla 7. pontja azon rendelkezésének, hogy: „Ha Kedygh az Orzagrah ellensegh jewne az *Nemessegh tartozek fel tamadny es myndnyagan hadba mennyi*” (Az aranybulla XVI. századi magyar fordításából. MNy. II. 451.). Azonban a király sűrűn toboroztatott is megviselt hadsergének kiegészítésére. Ahogy az egykorú nóta mondja:

Elküldötte Ferencz császár
Nyalka verbunkját,
Kitétette az utczákra
Vörös zászlóját.

Vikár B.: A magy. népkölt. rem. II., 190.

Nyilván az ő korából való ez a kúnsági toborzó dal is:

Áll a verbunk, tánczoljunk,
Nosza, kún legények!
Tele csordultig borral
Állnak az edények.
Pántlikát kalapunkra
Majd osztogatnak,

² Vö. ehhez a következőket: »Érdekes dolgot említett fel Pikó Béla, a gyomai küldöttség vezetője, Kossuth Ferencz üdvözlése alkalmából. Kimutatta, hogy a Kossuth-nótát elsőízben Gyomán énekelték, ottan is dalosították meg a *Kossuth-vers szövegét, mely a nép körében már régebben ismeretes volt*, — abból az alkalmából, midőn a szabadságharc kitörése után a tanyai legényeket verbuválták» (Budapesti Hírlap 1901. nov. 23., vö. Előhn. 1902, 143).

Mentét, dolmányt és nadrágot

Hozzánk szabatnak.

Itt állnak a lovak is

Készen abrakolva,

Melyek a magyar legényt

Hordozzák tánczolva;

Ha sebesít sok franczot

Az én jobb karom,

Akkor mondja jó királyom:

Édes magyarom!

Benedek E.: A magy. népkölt. gyöngyei 115.

A toborzások eredményeként sok magyar legény dalolhatta magáról:

Beállottam katonának,

Ferenc császár huszárjának.

Bizonyosnak tartom, hogy abban a nemzeti lelkesedéssel, hazafias kötelességtudással, a királyhoz való hűséggel telített és háborús mozgalmakban annyira gazdag időben, amikor a katonánótáknak nagy keletük lehetett, már azt is énekelték, hogy

Ferenc király (vagy császár) azt üzente,

Elfogyott a regimentje.

Ha még egyszer azt üzeni

Mindnyájunknak el kell menni.

Nagyon valószínű, hogy ez lehetett az a nóta, amely Baksay szerint a francia háborúban széltére járta, és amelyre az ő korabeli idősebb nemzedék még jól emlékezhetett, mint az insurgensek és toborzók nótájára. Ez lehetett az a nép körében már régebben ismeretes vers, melyet állítólag Gyomán dalosítottak meg, és amelyből később a Kossuth-nóta származott.

Hogy mikor támadhatott ez az elsődleges szöveg? Talán igaz van Káldynak abban, hogy a Kossuth-nóta dallama a kuruc-korból való. Szövegét azonban, illetőleg a szövegnek a fentiekkel egyező részét nem merném olyan messziről keltezni. Csak az a nóta szállhatott örökségképen a későbbi nemzedékekre, mely az elődök ajkán népszerű volt. Ha már a kurucok is széltére énekelték volna, akkor bizonyára megtalálnánk a kuruc költészet írott emlékeiben. De ott nyoma sincs. A kalapos király idejében aligha keletkezhetett. Generális vagy részleges insurrectio volt ugyan néhányszor Mária Terézia korában is, de akkor inkább így szólt a nóta:

Generális insurrectió

— 1740³ —

Megbolondult a világ,
Fegyverben az ország,
Elmúlt már a békesség,
Támadt sok ellenség.
Összevesztek királyok,
Nagy hatalmas országok,
Úri méltóságok.

Szegény magyar nemzet is
Bánatját újítja:
Mert királyné asszonyunk
Táborban hivatja.
Készül minden vármegye
Az országnak jobb része:
Mert kénytelen véle!

Thaly: Vit. Énekek I., 270.

Mindezt figyelembe véve: a mai Kossuth-nótának legfelül idézett strófája abban az időben keletkezhetett, amelyet a legré-
gibbnek tekinthető — igaz, hogy csak kikövetkeztetett — szöveg
maga is megnevez, vagyis mikor Ferenc király azt üzenté, elfo-
gyott a regimentje. Eleinte valószínűleg insurgens-nóta volt, ké-
sőbb háborús nóta vált belőle.⁴ Szerzőjét, ha reményünk volna
rá, hogy megtalálhatjuk, a nemesi felkelők sorában kellene ke-
resnünk. Azonban azt hiszem, hogy — mint számtalan más nép-
dalunké — örökre ismeretlen marad.⁵

De akár Ferenc király háborúi folyamán keletkezett, akár
— ami szerintem nem valószínű — előbb, egy dolog egészen
bizonyos: ezt a két sorát ugyanis, hogy *Ha még egyszer azt üzeni,*
Mindnyájunknak el kell menni, az utódok sajnálatosan félreér-
tették és néha rosszindulathból csúfondárosan, másszor meg jó-
hízeműleg ugyan, de némi röstelkedéssel emlegetik. Szinte már
szállóige lett belőle.

³ Ez az évszám téves, mert 1740-ben nem volt generális insurrectio, még részleges sem.

⁴ Az *Áldor Imre és Ormódi Bertalan* szerkesztésében megjelent Kossuth-Album Verbungos dal 1848. cím alatt közli a Kossuth-nótát.

⁵ Hogy a *Kossuth Lajos azt üzenté*-t Balkányi Szabó Lajos debreceni ügyvéd, később debreceni bíró (1823—1889) írta volna (vö. Pintér J.: A magy. irod. tört. kk. II., 343; Ványi F.: Magy. irod. lex. 110. és 483), az épp olyan mese, mint Kelemen Móric gondosan titkolt álmitólágos szerzősége (l. B. E. id. dolg.)

Jól emlékszem, több mint négy évtizeddel ezelőtt, süldődiák koromban, az akkor még nagyobb lánggal lobogó Kossuth-kultusznak egy rajongója, aki úgy tudta, hogy a Kossuth-nóta szövegestül-dallamostul szegedi termés, fájó szívvel panaszolta, hogy imé „Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárvult hazám oszlopa“ számára is két üzenetet kellett küldenie Kossuth apánknak, és csak akkor gondoltak rá a jó szegediek arra, hogy mindnyájuknak el kell menniök. Mások meg, akik a magyar ember természetének nem éppen síma kákáján a meglévőöknél is nagyobb számú csomót szeretnének kitapogatni, túlzott óvatosságot, kishitű tartózkodást, a lomhaság nehezen mozdulását, a Pató Pálok ej, ráérünk arra még-jét látják abban a két sorban. „Ha nem így volna, — mondogatják — miért vártak volna újabb üzenetre?“

Egy már elhunyt érdemes történetírónk, Márki Sándor szintén zokon veszi, hogy „Árpád után majdnem ezer esztendővel a magyar is arra várt, hogy Kossuth Lajos még egyszer izenjen, kell-e már mennie“ (A Magyarság c. napilap egy vezércikkében). Friedrich István is habozásnak, késedelmeskedésnek gondolja a második üzenet várását: „A kiszagdák tehát akcióba lépnek. Nem most azonnal hübelebalázs módra, hanem majd ha itt lesz az ideje... Ha nagyatádi Szabó István szelleme üzeni fog nekik. De akkor is majd csak a második üzenet számít. Mert a Kossuth-nóta is azt mondja: „ha még egyszer azt üzeni, mindnyájunknak el kell menni.“ Tehát sohasem azonnal, hanem csak akkor, ha már a második üzenet is megérkezik.“ (Pesti Napló 1931. dec. 25.). Szabó László diákkori emlékeiről írva, elmondja, hogy „miután a leglelkesebben élénkeltek azt a szép dalt, hogy

Ha még egyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni...

megkérdeztem, hogy miért kell még egyszer üzeni, miért nem megyünk már az első üzenetre“. (Délmagyarország 1928. febr. 10.)

Lám, tudós, politikus, író egyaránt megütközik ezen a két soron és mintegy vétkül róják fel a magyarságnak, hogy olyan fontos dologban, mint amilyen a haza védelme, kétszeri üzenetre várt. No ha ez hűn, akkor bizonyára az erények lajstromába írandó, hogy a magyar embert, legalább is régente, egy sokkal kellemesebb időtöltésre: ebédre is kétszer kellett hívni.

Kemény János, a későbbi erdélyi fejedelem beszéli el önéletrésésában, hogy mikor 1630-ban Bécsben járt, ebédre hívta őt comes de Tristein (gróf Dietrichstein) másnap tíz órára. „Eljűvén az idő, az magyar szokás szerint szállásomon várom vala az újabb hivatalt, kiben semmi sem telék.“ Alkalmasint azért nem,

mert német szokás szerint csak egy meghívást szoktak küldeni. S így Kemény János melléje esvén a német gróf ebédjének, Bottyáni Ádám uramhoz hívatott meg, de ide már csakugyan másodszer, mert az első „hívatalt“ éppen Dietrichstein korábban érkezett meghívása miatt nem fogadhatta el, s „őt — amint nagy elégedetten megjegyzi — valóban magyar módon lakánk.“ A Keménytől említett magyar szokásra utal Gulácsy Irén Fekete völegények c. történeti regényének következő helye: „A kétszeri meghívásban hiba ne essék, mert akkor hiába terítjük itt az asztalt“. (44. l.) Sőt ebédhez ülven, meg kellett várni a második kínálást, csak azután nyúlhatott ételhez az illedelmet tudó vendég. Dugonics mondja: „Egy szegény vándorló kis deákot ebédre híttak egy házban. Ez az akkori szokást jól tudván, megköszönte az első kínálást és a másakra várakozott.“⁶ De hogy más-szor nem kínálták, így szólla: előbb valamit mondottak az urak“ (Péld. I., 7. l. jegyzet). Amint Takács Sándor írja, „lakodalomra négyszer hívták meg a vendéget. Mikor Bejczy alispánt csak egy levéllel hívták lakodalomra, 1571. december 6-án ezt írta Batthyánynak: „Régente négy levéllel hívtak menyegzőre;“⁷ akit kétszer híttanak, az oda nem ment; azért efféle hívásra nem mutatja az én méltóságom, hogy elmenjek.“ (A régi Magyarország jókedve, 109. l.)

De abban a két verssorban, melynek eredetét és igazi jelentését az alábbiakban meg akarjuk magyarázni, nem evésről-ivásról, vendégségről, lakodalomról van szó, hanem véres vitézi próbáról: háborúról. Ahhoz is kétszeri üzenet kellett volna, hogy magyarjaink hadra keljenek? Erre a kérdésre megadják a feleletet a régiek hadbahívó parancsolatai. Lássunk hát közülök néhányat!

Az 1597. évi gyulafehérvári országgyűlés rendelkezése szerint mivel „az üdőnek háború állapotja azt kívánja, végeztük, hogy amint ennek előtte ezután is minden ember személyébe és jószágáról mind lovagjával, gyalogjával és jószágga huszadjával oly készülettel legyen, hogy valamikor az szükség kívánja és ő felsége parancsolja, mindjárt felülhessen, és oda mehessen, a hova kívántatik.“ (Erd. Orsz. Gyűl. Eml. V., 117.)

Gróf Eszterházy Miklós nádor 1630. szept. 21-én ekképen ír Trencsén vármegye rendéinek „...kérjük kegyelmeteket, tisztünk szerint ugyan intjük és hagyjuk is kegyelmeteknek, hogy vévén ez levelünköt, minden késedelem nélkül publicáljon generalis insurrectiot... és oly készületben legyen, hogy mihelyest

⁶ Ez ma is népi szokás. Néhol csak a harmadik kínálást illik elfogadni.

⁷ Lakodalomra háromszor hívogatni ma is hivatala a vőfélynék sok magyar vidéken.

az szükség kívánja, minden gyűlés és congregatio nélkül sietség-gel insurgalhasson szegény édes hazánknak oltalmára . . . ; mely napra kellessék pedig öszvegyülnünk, most azt még nem akar-nánk megírni kegyelmeiteknek, . . . de azonban, az mint följebb megíránk, kegyelmeitek minden módon készen legyen, hogy vagy fő- vagy vice-ispán uramékat mi tudósítván az terminusról, ottan az fölül megnevezett helyre úgymint Nyitrára concurráljon kegyelmeitek“ (Tört. Tár. 1895, 478).

Bornemisza János így izen Sáros vármegyének 1631-ben, a Császár-féle felsőmagyarországi parasztlázadáskor: „Édes hazája s megmaradásának veszedelmét, hogy elkerülhessük, oly készü-lettel legyen, mikor más levelem értetik, az hová az szükség kí-vánja, mehessünk.“ (uo. 1887., 628.)

I. Rákóczi György fejedelem 1638. július 27-én kelt hadké-születeli parancsa: „Minek okáért hagyjuk és serio parancsoljuk Kgltnek, ez levelünk vevén, annuentiánk szerint való lovasit és gyalogit jó hadi apparatusával, élés szekerivel, hópénzekkel min-den órára oly készen tartsa, hogy az szükséghez képest, második parancsolatunk érkeztén Kglmetekhez, sem órát, sem napot nem várván, mingyárást megindíthassa, és oda hősáthassa, az hova az szükség fogja kívánni és tőlünk parancsolva lesz.“ Erd. Orsz. Gyül. Eml. X., 202.)

Gróf Esterházy Pál írja 1643-ban: „... a partiumban való hajdúságnak meg volna most parancsolva, hogy minden ember patkós lovával, szerszámával, oly készen legyen, hogy mihelyt parancsolat (t. i. újabb parancs) éri őket, mingyárt indulhassanak.“ (Tört. Tár 1907., 587.)

Barcsai Ákos fejedelem így küldi első üzenetét az erdélyi ren-deknek 1659. nov. 22-én: „E mellett legyen Kegyelmeitek oly ké-születtel, mihelyt második parancsolatunk érkezik, mindjárt mellénk jöhessen.“ (Erd. Orsz. Gyül. Eml. XII., 421.)

1661-ben Kemény János küldi parancsát Udvarhelyszéknek: „Azonban minden rendek székes helyekben tanáltassanak minden órára kész hadi aparátussal, hogy vevén tudósításunkat, mindjárt indulhassanak.“ (Tört. Tár 1893., 649.)

Gróf Wessclényi Ferenc nádor írja báró Majthényi János-nak 1663. július 6-án: „Mindazáltal mivel már eljött órája, ki-ki fegyvert kapván édes hazánknak vére kiontásával is oltalmat nyújtván, hazánk sátoros táborában szálljon, mi is tisztünk és hivatalunk szerint akarnánk kegyelmednek ez levelünk által in-timalnunk serio hagyván, mentest minden tábori eszközével úgy készüljen, mihent helyét öszve győlendő táborának magyar megérti, oda siessen személye szerint illendő banderiumjával“ (uo. 1897., 222.)

Balázsfalván 1664. április 25-én kelt Apafi Mihály követke-ző parancsa Teleki Mihály számára: „Úgy tudjuk, nyilván lehet

Kegyelmednél is, hogy még az tavalyi esztendőben hadra való készületünk felől parancsolatunk volt Fő Vezér urunktól ő nagyságátúl, melynek is, nem hisszük már, hogy sok időre kellessék haladnia. Minek okáért kegyelmesen és igen serio parancsoljuk Kegyelmednek, *oly hadi elégséges készülettel legyen ezentúl, hogy mihelyest második parancsolatunkat fogja venni, Istent híván segítségül, maga személye szerint jöhessen el velünk, az hova az szükség fogja kívánni. Secus non facturus.*“ (Teleki M. lev. III., 111—112).

Apafi Mihály 1667 május 11-én kiadott hadfelkelési parancsa így szól: „Emek előtte is parancsoltuk Hűségteknek *lenne minden órán fogyatkozás nélkül oly készséggel, hogy ha kívánatik az haza szükséges szolgálatjára való menetele, második parancsolatunkat vévén, indulhatna meg mingyárást fogyatkozás nélkül.*“ (Erd. Orsz. Gyül. Eml. XIV., 265).

1683. február 23-án Apafi fejedelem ismét elrendeli a hadbaszállást és ezt a parancsot küldi Udvarhelyszéknek: „... mind lovas és gyalog, nemesi szabadsággal élő és hadban szolgáló rendek *legyenek oly kész és hadi apparatussal, jó köntösösen, jó fegyveresen, paripáson, nem úgy mint tavaly s annak előtte farkengyelesen s bocskorosan, mivel fővezér urunkkal ő ngával szemben kell lennünk; hogy mihelyt második parancsolatunk érkezik, viritim indulhassanak és szállhassanak, az hova parancsoljuk.*“ (No. XVIII., 265.)

Teleki Mihály írja a tanácsuraknak 1690 július 7-én: „...*oly készen legyenek mind lovassal s gyaloggal, hogy mihelyen második tudósítást veszik, viritim fel ülhessenek és oda mehessenek, az hova az szükség kívánja.*“ (No. XX., 398.)

S hogy végül II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idejéből is idézzek egy adatot: Andrássy István báró kuruc tábornok — akit A löcsei fehér asszony szerint tréfásan *kocsmagenerális*-nak neveztek — mint a dunatiszaközi felkelő hadak főparancsnoka így szólítja fegyverbe Pest megye lakosságát 1704. február 14-én: „Kglteket kérem, sőt tisztem s hivatalom szerint serio intem is, valaki Haza boldogulásában gyönyörködik is igazi Magyarnek tartja magát; *minden késedelem nélkül fegyvert fogjon s úgy készüljön: mihelyt második parancsolatomat vérsi kgltek, azonnal minden hallasztás nélkül felülljön.*“ (Hornyik: Kecskemét tört. IV., 281.)

Azt hiszem, ezekből az idézetekből homálytalanul kitészik, hogy régente valóban kétszer kellett parancsot küldeni a fegyverfogásra kötelezetteknek. Valamint az is kétségtelen, hogy a fenyegető háború előtt nemcsak helyénvaló, hanem feltétlenül szükséges is volt a kétszeri parancs, illetőleg a nóta szerint a kétszeri üzenet. *Késő lovat nyergelni, midőn hadba kell menni.* tartja egy közmondásunk. Bölcsen tudták ezt a hajdani uralko-

dók, hadvezérek, országgyűlések is, azért üzentek kétszer azoknak, akiknek hadba kellett szállaniok. Nem a magyar ember természetére, faji sajátosságára, hanem a régiek hadrakelésére jellemző a megismételt felhívás, mely századok óta nemesak nálunk volt szokás, hanem másutt is háborús mozgalmak idején. Mindegyik parancs, vagy a hépdal meghittebb, melegebb szavával élve: mindegyik üzenet⁸ a hadbaszállásnak egy-egy fontos mozzanatára vonatkozott: az első a felkészülésre, a második a megindulásra, — amint a fenti példák nyilván tanúsítják.⁹ *Azt üzente, elfogyott a regimentje*, tehát arra figyelmeztet, hogy készüljünk; *s ha megegyeszer üzen*, aki arra jogosult: indulnunk kell.

A szinte formulává merevedett hadbahívási mód a kuruc idők után is fennmaradt mindaddig, míg a nemesség felülése dívatját nem multa. Sőt megváltozott alakjában megvan még manapság is a kétszeri üzenet. Az elsőt akkor kapja az ember, mikor a behívót kézbesítik neki. A második pedig akkor érkezik meg, mikor a harcra kész csapatokat útnak indítja a legfőbb hadúr parancsa. És akkor mindnyájunknak el kell menni.

Csefkó Gyula

Das Kossuth-Lied war ein beliebtes Kriegslied der Ungarn im Freiheitskampfe von 1848/49, welchen sie zur Bewahrung der ung. Konstitution gegen die Habsburg-Dynastie und gegen die Russen führten. Verfasser bezeugt, dass dieses Lied schon zur Zeit der Napoleonischen Kriege entstand und dass in seinem Texte an Stelle des Namens Kossuths, damals der Name des Kaisers Ferdinand stand.

⁸ Ha fölöttébb sürgős volt a dolog, akkor úgy szólt a parancs, ahogy II. Rákóczi Ferenc írja Károlyi Sándornak: *... azért sem órát, sem napot Kegyetmed ne várjon, annyival is inkább több parancsolatunkat, — hanem az lovas haddal, mennél nagyobb compassal. Szólokénál általjüvén, siessen Köröshöz, avagy ahol magunkat táborostul fog hallani, hogy velünk együtt megegyezhessen menül hamarébb.* (Rák. F. lev. II. 354—5.)

⁹ Timódi Erdélyi Históriaja szerint Fráter György is, mikor (... új hírt érte, Budát basának Lippán belüj lötte, Moldva, Havaselföld mind táborba lötte. Kik mind bé Erdélbe akarnának ötnie. Reá gondolván, *izene országnak*, Mindentött véres törtök hordoztatának, *Mind feltámadnának, hozzá folyamnának*, Mert ellenség mindenfelöl rajtok volnának. (RMKT. III. 25.)